

INGLIZ, RUS VA O'ZBEK TILLARIDA KOMPLIMENT SIFATLARINING SEMANTIK TASNIFI

Erkaboyeva Muslima Bahodirovna

Qo'qon davlat universiteti tayanch doktoranti

E-mail: b_m_erkaboyeva@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21873683>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz, rus va o'zbek tillaridagi kompliment matnlarida qo'llaniladigan sifatlarning semantik tasnifi chog'ishtirma-mantiqiy tahlil etiladi. Tadqiqotda kompliment sifatlarning inson tashqi ko'rinishi, fevro-atvori, intellektual salohiyati hamda ijtimoiy mavqeini ifodalashdagi ma'noviy guruhlar aniqlanadi. Har bir tildagi iltifot sifatlarning milliy-madaniy xususiyatlari, lisoniy semantikasi va lingvokulturologik farqlari va o'xshashliklari qiyosiy misollar yordamida ko'rsatib berilgan. Olingan natijalar qiyosiy tilshunoslik, pragmalingsvistika va lingvokulturoloji sohalarida amaliy va nazariy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: kompliment, sifat, semantik tasnif, ingliz tili, rus tili, o'zbek tili, lingvokulturologiya, pragmalingsvistika, iltifot.

Аннотация. В данной статье проводится сопоставительно-логический анализ семантической классификации прилагательных, используемых в комплиментарных высказываниях английского, русского и узбекского языков. В исследовании определены семантические группы комплиментарных прилагательных, выражающих внешность, характер, интеллектуальный потенциал и социальный статус человека. На основе сравнительных примеров выявлены национально-культурные особенности, языковая семантика, а также лингвокультурологические сходства и различия комплиментов в каждом из изучаемых языков. Полученные результаты имеют практическую и теоретическую значимость в области сравнительного языкознания, прагмалингвистики и лингвокультурологии.

Ключевые слова: комплимент, прилагательное, семантическая классификация, английский язык, русский язык, узбекский язык, лингвокультурология, прагмалингвистика, похвала.

Abstract. This article presents a comparative and logical analysis of the semantic classification of adjectives used in compliments across English, Russian, and Uzbek languages. The study identifies semantic groups of complimentary adjectives expressing human appearance, personality traits, intellectual capacity, and social status. National-cultural features, linguistic semantics, and linguacultural similarities and differences of compliments in each language are illustrated through comparative examples. The findings hold theoretical and practical significance for comparative linguistics, pragmalinguistics, and linguacultural studies.

Keywords: compliment, adjective, semantic classification, English language, Russian language, Uzbek language, linguaculturology, pragmalinguistics, praise.

KIRISH

Zamonaviy tilshunoslikda lisoniy birliklarning faqatgina grammatik va strukturaviy xususiyatlarini emas, balki ularning muloqot jarayonidagi pragmatik va lingvokulturologik funksiyalarini tadqiq etish muhim yo'nalishlardan biriga aylandi. Insonlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni o'rnatish, muloqot samaradorligini oshirish hamda ijobiy emotsional muhitni shakllantirishda iltifot va kompliment so'zlar alohida o'rin tutadi [Wolfson, 1983, 86].

Kompliment — bu soʻzlovchining tinglovchiga nisbatan ijobiy bahosi, eʼtirofi va hurmatini ifodalovchi lisoniy va pragmatik akt boʻlib, uning leksik tarkibida sifat soʻz turkumi yetakchi mavqeni egallaydi [Holmes, 1986, 485]. Har bir xalqning madaniyati, dunyoqarashi hamda milliy qadriyatlari uning iltifot koʻrsatish va kompliment aytish odatlarida oʻz aksini topadi. Shu bois ingliz, rus va oʻzbek tillaridagi kompliment matnlarini chogʻishtirma tadqiq etish har bir lingvokulturaning xos xususiyatlarini va universallik darajasini aniqlash imkonini beradi [Manes, 1983, 97]. Komplimentlar tarkibida qoʻllaniluvchi sifatlar shaxsning tashqi koʻrinishi, feʼl-atvori, intellektual salohiyati va ijtimoiy yutuqlarini baholashda eng ochiq va ekspressiv vosita hisoblanadi.

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi turli tizimli tillarda (ingliz — analitik, rus — sintetik/fleksion, oʻzbek — agglyutinativ) kompliment beruvchi sifatlarning semantik doirasini va ularning lingvokulturologik xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish zarurati bilan belgilanadi. Zamonaviy lingvopragmatika va chogʻishtirma tilshunoslik rivojlanayotgan bir davrda tillararo iltifot leksikasining maʼnoviy va funksional farqlarini aniqlash madaniyatlararo muloqotdagi tushunmovchiliklarning oldini olishga xizmat qiladi. Tadqiqotning maqsadi ingliz, rus va oʻzbek tillarida qoʻllaniladigan kompliment sifatlarini semantik guruhlariga ajratish, ularning lisoniy va madaniy oʻziga xosliklarini hamda maʼnoviy doirasini qiyosiy xarakterlashdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun bir qancha muhim vazifalar belgilanadi: avvalo, ingliz, rus va oʻzbek tillarida kompliment tushunchasi va uning leksik-semantik xususiyatlariga oid nazariy qarashlar umumlashtiriladi; soʻngra har uchala tildagi kompliment sifatlarining semantik guruhlari (tashqi koʻrinish, xarakter/feʼl-atvor, aqliy salohiyat, ijtimoiy va kasbiy muvaffaqiyat) ajratib koʻrsatiladi; hamda kompliment sifatlarining qoʻllanilishida namoyon boʻladigan milliy-madaniy va pragmatik xususiyatlar qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotni amalga oshirishda qiyosiy-tipologik, komponentli tahlil, pragmalingvistik va lingvokulturologik tahlil usullaridan keng foydalanildi.

ASOSIY QISM

Ingliz, rus va oʻzbek tillaridagi kompliment matnlarining lisoniy-pragmatik va semantik xususiyatlarini tahlil qilish shuni koʻrsatadiki, kompliment tarkibida qoʻllaniluvchi sifatlar shaxsga beriladigan ijobiy bahoning asosiy lisoniy tashuvchisi hisoblanadi. Har bir lingvokulturada kompliment sifatlari maʼlum bir obyektga — tashqi koʻrinish, shaxsiy fazilatlar, intellektual salohiyat, munosabat va kasbiy muvaffaqiyatga yoʻnaltirilgan boʻlib, ularning lisoniy ifodalanishi hamda maʼno koʻlami oʻziga xos xususiyatlarga ega. Tadqiqot davomida toʻplangan ilmiy manbalar hamda lisoniy dalillarni tahlil qilish asosida uchala tildagi kompliment sifatlarini toʻrtta asosiy semantik guruhga ajratish va ularning lingvokulturologik xususiyatlarini belgilash imkoniyati yaratildi.

Ingliz, rus va o'zbek tillarida kompliment sifatlarining semantik tasnifi

№	SEMANTIK GURUH	KOMPLIMENT SIFATLARI		
		INGLIZ TILI	RUS TILI	O'ZBEK TILI
1	 Tashqi ko'rinish bilan bog'liq sifatlar	<i>beautiful</i> (chiroyli) <i>pretty</i> (juda chiroyli) <i>attractive</i> (tortibador) <i>handsome</i> (chiroyli, kelishgan) <i>elegant</i> (ziyl, nafis) <i>gorgeous</i> (juda chiroyli)	<i>красивый</i> (chiroyli) <i>очаровательный</i> (maftunkor) <i>привлекательный</i> (jalb qiluvchan) <i>симпатичный</i> (yoqimli) <i>элегантный</i> (nafuc) <i>прекрасный</i> (a'lo, betakror)	<i>chiroyli</i> (chiroyli) <i>juda chiroyli</i> (juda chiroyli) <i>go'zal</i> (go'zal) <i>kelishgan</i> (kelishgan) <i>ziyl</i> (ziyl, nafis) <i>betakror</i> (o'zgacha, noyob)
2	 Xarakter va fe'l-atvorni ifodalovchi sifatlar	<i>kind</i> (yaxshi, mehribon) <i>honest</i> (halol) <i>generous</i> (saxovatli) <i>friendly</i> (do'stona) <i>reliable</i> (ishonchli) <i>caring</i> (g'amxo'r) <i>positive</i> (ijobiy, optimistik)	<i>добрый</i> (yaxshi, mehribon) <i>честный</i> (halol) <i>щедрый</i> (saxovatli) <i>отзывчивый</i> (mehribon, sezgir) <i>надежный</i> (ishonchli) <i>внимательный</i> (e'tiborli) <i>позитивный</i> (ijobiy, optimistik)	<i>yaxshi</i> (yaxshi) <i>halol</i> (halol) <i>saxovatli</i> (saxovatli) <i>mehribon</i> (mehribon) <i>ishonchli</i> (ishonchli) <i>e'tiborli</i> (e'tiborli) <i>ijobiy</i> (ijobiy, optimistik)
3	 Intelktual salohiyatni ifodalovchi sifatlar	<i>intelligent</i> (aqlli) <i>clever</i> (zukko) <i>smart</i> (aqlli, ziyrak) <i>wise</i> (donishmand) <i>talented</i> (iqtidorli) <i>creative</i> (ijodkor) <i>brilliant</i> (o'ta aqlli, yuksak)	<i>умный</i> (aqlli) <i>сообразительный</i> (topqir) <i>талантливый</i> (iqtidorli) <i>мудрый</i> (donishmand) <i>эрудированный</i> (bilimli) <i>креативный</i> (ijodkor) <i>блестящий</i> (yuksak darajada aqlli)	<i>aqlli</i> (aqlli) <i>zukko</i> (zukko) <i>ziyrak</i> (ziyrak) <i>donishmand</i> (donishmand) <i>iqtidorli</i> (iqtidorli) <i>ijodkor</i> (ijodkor) <i>bilimli</i> (bilimli, savodli)
4	 Ijtimoiy va kasbiy muvaffaqiyatni ifodalovchi sifatlar	<i>successful</i> (muvaffaqiyatli) <i>professional</i> (professional) <i>ambitious</i> (intilishchan) <i>hardworking</i> (mehnatsevar) <i>experienced</i> (tajribali) <i>skilled</i> (malakali) <i>outstanding</i> (ajralib turadigan)	<i>успешный</i> (muvaffaqiyatli) <i>профессиональный</i> (professional) <i>целеустремленный</i> (maqsadga intilgan) <i>трудолюбивый</i> (mehnatsevar) <i>опытный</i> (tajribali) <i>квалифицированный</i> (malakali) <i>выдающийся</i> (ajralib turadigan)	<i>muvaffaqiyatli</i> (muvaffaqiyatli) <i>professional</i> (professional) <i>intilishchan</i> (intilishchan) <i>mehnatsevar</i> (mehnatsevar) <i>tajribali</i> (tajribali) <i>malakali</i> (malakali) <i>ajralib turadigan</i> (ajralib turadigan)

Xulosa: Har uch tildagi kompliment sifatleri semantik jihatdan o'xshash guruhlariga bo'linadi. Biroq, ularning qo'llanishidagi madaniy-pragmatik farqlar milliy mentalitet va qadriyatlar bilan uzviy bog'liqdir.

Birinchi semantik guruhni **tashqi ko'rinish va estetik belgilarni ifodalovchi kompliment sifatleri** tashkil etadi. Insonning tashqi qiyofasi, kiyinish stili, go'zalligi va jozibasini baholash har uchala madaniyatda ham eng keng tarqalgan kompliment obyektlaridan biridir [Holmes, 1986, 492]. Biroq bu guruhga kiruvchi sifatlarining qo'llanilishida jinsiy va milliy-madaniy chegaralanishlar yaqqol ko'zga tashlanadi. Ingliz tilida ayollarga nisbatan **beautiful** (go'zal), **gorgeous** (juda ham maftunkor), **stunning** (ko'z qashtiruvchi) kabi sifatlar faol qo'llanilsa, erkaklarga nisbatan asosan **handsome** (kelbatli, ko'rkam) sifati ishlatiladi; masalan: **"You look absolutely gorgeous in this dress"** [Herbert, 1990, 205]. Rus tilida esa estetik baho beruvchi sifatlar jins va grammatik kategoriyalarga muvofiq ravishda keng doirada qo'llaniladi: **"Какая ты сегодня красивая и элегантная!"** [Краснова, 2002, 114]. O'zbek tilida tashqi ko'rinishga beriladigan komplimentlarda emotsional-ekspressiv va ko'chma ma'noli sifatlar hamda majozlar yetakchilik qiladi. O'zbek madaniyatida ayollarning go'zalligi, latofati va ibosini ulug'lovchi **zebo**, **latofatli**, **malohatli**, **ko'rkam**, **istarasi issiq** kabi sifatlar keng qo'llaniladi; masalan: **"Bugun juda ham iboli va malohatli bo'lib ketibsiz"** [Formanova, 2014, 58]. Ko'rinib turibdiki, ingliz tilida vizual taassurot va tashqi joziba **stunning** kabi neytral-ekspressiv sifatlar bilan berilsa, o'zbek tilida **istarasi issiq** kabi milliy-psixologik va ichki nurlilikni ifodalovchi sifat va birikmalar ustunlik qiladi.

Ikkinchi semantik guruh **shaxsiy fazilatlar, xarakter va ruhiy holatni ifodalovchi kompliment sifatlaridan** iborat. Insonning fe'l-atvori, mehmondostligi, samimiyati va ruhiy

xislatlarini e'tirof etish ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlashda muhim o'rin tutadi [Manes, 1983, 102]. Ingliz muloqot madaniyatida shaxsning ochiqqligi va yoqimlilikini baholovchi **kind** (mehribon), **generous** (saxiy), **charming** (jozibador), **thoughtful** (e'tiborli) sifatleri yuqori chastotaga ega; masalan: **"It was so thoughtful of you to remember my birthday"** [Wolfson, 1983, 89]. Rus tilida insoniy fazilatlarini ulug'lovchi sifatlar emotsional jihatdan juda boy bo'lib, **добрый** (mehribon), **душевный** (samimiy, ochiq ko'ngil), **отзывчивый** (xayrixoh) sifatleri faol qo'llaniladi: **"Вы очень душевный и отзывчивый человек"** [Баранов, 2007, 73]. O'zbek lingvokulturasida esa mehmondostlik, kamtarlik, hurmat va odoblilik kabi milliy qadriyatlarni aks ettiruvchi **kamtarin**, **mehribon**, **oqibatli**, **samimiy**, **shirinso'z** sifatleri yetakchi hisoblanadi; masalan: **"Sizdek kamtarin va oqibatli insonni uchratganimdan xursandman"** [Formanova, 2014, 62]. Bu tahlil ko'rsatadiki, rus va o'zbek tillarida insonning ichki dunyosi va ma'naviy fazilatlariga beriladigan baho ingliz tilidagiga qaraganda ko'proq emotsional va samimiy xarakterga ega.

Uchinchi guruhga **intellektual salohiyat, aql-zakovat va zehnni ifodalovchi komplement sifatleri** kiradi. Shaxsning aqliy qobiliyati, bilimdonligi va zakovatini e'tirof etuvchi sifatlar rasmiy va noresmiy muloqotda teng qo'llaniladi. Ingliz tilida bu semantik guruhga **smart** (aqlli), **brilliant** (juda ham iqtidorli), **clever** (ziyrak), **insightful** (chuqur mantiqli) sifatleri kiradi; masalan: **"That was a brilliant solution to our problem"** [Golato, 2005, 23]. Rus tilida **умный** (aqlli), **мудрый** (dono), **сообразительный** (chaqqon/ziyrak), **эрудированный** (bilimdon) kabi sifatlar keng tarqalgan: **"Вы приняли очень мудрое и правильное решение"** [Краснова, 2002, 118]. O'zbek tilida insonning aql-zakovati va donoligini baholashda **dono**, **aqlli**, **zakovatli**, **fahm-farosatli**, **izlanuvchan** kabi sifatlar va sifatlashlar ishlatiladi; masalan: **"Siz juda ham fahm-farosatli va dono mutaxassissiz"** [Iskandarova, 2008, 41]. Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, ingliz tilida **brilliant** sifati amaliy natija va g'oyaga nisbatan ko'proq qo'llanilsa, o'zbek va rus tillarida **dono** va **мудрый** sifatleri insonning hayotiy tajribasi hamda bosiqligi bilan bog'liq holda shaxsning o'ziga yo'naltiriladi.

To'rtinchi semantik guruh **ijtimoiy va kasbiy muvaffaqiyat, mahorat hamda natijani baholovchi komplement sifatleri** bilan belgilanadi. Insonning mehnati, yaratgan mahsuloti, kasbiy mahorati va erishgan yutuqlariga nisbatan aytiladigan komplementlar barcha madaniyatlarda rag'batlantiruvchi vosita vazifasini o'taydi [Herbert, 1990, 211]. Ingliz tilida harakat va mahoratni baholashda **impressive** (taassurotli), **talented** (iste'dodli), **skillful** (mahoratli), **efficient** (samarali) sifatleri yetakchilik qiladi; masalan: **"Your presentation was absolutely impressive"** [Golato, 2005, 29]. Rus tilida **талантливый** (iste'dodli), **успешный** (muvaffaqiyatli), **профессиональный** (professional), **мастерский** (mahoratli) sifatleri orqali kasbiy mahorat e'tirof etiladi: **"Это была действительно профессиональная и мастерская работа"** [Баранов, 2007, 78]. O'zbek tilida esa mehnatsevarlik, mahorat va kasbga sadoqatni baholovchi **qo'li gul**, **uddaburon**, **mehnatkash**, **mahoratli**, **tajribali** sifatleri ko'p uchraydi; masalan: **"Siz haqiqatan ham o'z kasbingizning mahoratli va usta egasisiz"** [Iskandarova, 2008, 45]. E'tiborli jihati shundaki, o'zbek tilida **qo'li gul** kabi frazeologik birikmalashgan sifatlar kasbiy komplementlarning emotsionalligini hamda milliy bo'yog'ini oshirishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, uchala tildagi komplement sifatlarining semantik tahlili ularning umumiy universal semantik o'zakka ega ekanligini ko'rsatgani holda, har bir lingvokulturaning milliy va

pragmatik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o'ziga xos ma'naviy va emotsional farqlarga ega ekanligini ham namoyon etadi.

XULOSA

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi kompliment sifatlarining semantik va lingvokulturologik xususiyatlarini qiyosiy-mantiqiy tahlil qilish bir qancha muhim ilmiy xulosalarga kelish imkonini berdi. Avvalo, kompliment lisoniy akt sifatidagi universal hodisa bo'lib, har uchala tilda ham sifat so'z turkumi insonning tashqi va ichki fazilatlarini, intellektual salohiyatini hamda kasbiy yutuqlarini aks ettiruvchi eng asosiy va ekspressiv leksik-semantik vosita ekanligi tasdiqlandi. Uchala tilda kompliment sifatlarining to'rtta asosiy semantik guruhi — tashqi ko'rinish va estetik sifatlar, xarakter va ruhiy holat sifatleri, intellektual salohiyat sifatleri hamda kasbiy va ijtimoiy yutuq sifatleri aniqlanib, ularning muloqotdagi pragmatik funksiyalari ochib berildi.

Tadqiqot natijalari har bir lingvokulturaning o'ziga xos milliy-madaniy va psixologik xususiyatlarini aniqlashga xizmat qildi. Ingliz tilida kompliment sifatleri ko'proq obyektivlik, amaliy natija va shaxsiy muvaffaqiyatga (**impressive, brilliant, smart**) yo'naltirilgan bo'lib, estetik bahoda aniq va neytral-ekspressiv sifatlar yetakchilik qiladi. Rus tilida kompliment sifatleri yuqori emotsionallik va grammatik xilma-xillikka ega bo'lib, insonning ichki samimiyati va ruhiy sifatlarini (**душевный, отзывчивый**) alohida e'tirof etishi bilan ajralib turadi. O'zbek lingvokulturasida esa kompliment sifatlerida milliy va ma'naviy qadriyatlar, ibo, kamtarlik va samimiyatni ifodalovchi leksik birliklar hamda frazeologik sifatlashlar (**istarasi issiq, malohatli, kamtarin, oqibatli, qo'li gul**) ustuvor o'rin egallaydi.

Xulosa qilib aytganda, kompliment sifatlarining semantik va lingvokulturologik xususiyatlarini o'rganish madaniyatlararo muloqot madaniyatini oshirish, tillararo muloqotdagi pragmatik xatolarning oldini olish hamda amaliy va qiyosiy tilshunoslik uchun muhim nazariy hamda amaliy manba bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Holmes, J. (1986). Compliments and Compliment Responses in New Zealand English. *Anthropological Linguistics*, 28(4), 485–508 p.
2. Wolfson, N. (1983). An Empirical Study of Compliments in American English. *Sociolinguistics and Language Acquisition*, 82–95 p.
3. Manes, J. (1983). Compliments: A Mirror of Cultural Values. *Sociolinguistics and Language Acquisition*, 96–102 p.
4. Herbert, R. D. (1990). Sex-Based Differences in Compliment Behavior. *Language in Society*, 19(2), 201–224 p.
5. Golato, A. (2005). *Compliments and Compliment Responses in Grammatical and Interactional Terms*. John Benjamins Publishing, 298 p.
6. Баранов, А. Н. (2007). *Введение в прикладную лингвистику*. Москва: КомКнига, 360 с.
7. Краснова, О. В. (2002). *Лингвокультурологический анализ речевого акта «комплимент»*. Москва: Изд-во МГУ, 185 с.
8. Formanova, S. (2014). *O'zbek tilida muloqot odobi va nutqiy etiket birliklarining pragmatik tadqiqi*. Toshkent: Fan, 160 b.
9. Iskandarova, Sh. (2008). *O'zbek nutq odobining lisoniy shakllanishi*. Toshkent: Akademyashr, 128 b.